

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

Biudžetinė įstaiga, J. Tumo-Vaižganto g. 4-1, LT-01108 Vilnius, tel. (8 5) 210 7161, faks. (8 5) 210 7160, el. p. info@ekgt.lt
Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 188756614

Lietuvos Respublikos Vyriausybei
Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijai

2022-01-26 Nr. S-19

DĖL SAUGOMŲ TERITORIJŲ VALDYMO SISTEMOS PERTVARKOS

Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2021 m. rugpjūčio 31 d. įsakymu Nr. D1-501 sudaryta saugomų teritorijų valdymo sistemos pertvarkos darbo grupė parengė saugomų teritorijų direkčių pertvarkos modelio-gairių (toliau – Gairės) projektą, teikiamą Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Jame numatyta šiuo metu Aplinkos ministerijai (toliau – AM) pavaldžias 29 regioninių parkų (toliau – RP) ir rezervatų direkčijas pertvarkyti pagal etnografinius regionus į keturias saugomų teritorijų (toliau – ST) direkčijas – Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos–Sувалькijos, Mažosios Lietuvos, neįtraukiant į šią pertvarką AM pavaldžių nacionalinių parkų – Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos, Kuršių nerijos – direkčių.

Etninės kultūros globos taryba (toliau – Taryba), kurios paskirtis – atlikti Seimo ir Vyriausybės eksperto bei patarėjo misiją padedant spręsti strateginius etninės kultūros valstybinės globos ir politikos formavimo bei nematerialaus kultūros paveldo apsaugos klausimus, o viena iš pagrindinių Tarybos veiklos krypčių yra etnografinių regionų – Aukštaitijos, Dzūkijos (Dainavos), Suvalkijos (Sūduvos), Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos – savitumo išsaugojimas, išsamiai išanalizavo siūlomą Pertvarkos projektą ir teikia savo išvadą.

1. Projekto autorių dėmesys etnografiniams regionams ir pati idėja su jais sieti ST direkčių struktūrą Tarybą, žinoma, džiugina. Tačiau Gairės nevisiškai atitinka etnografinių regionų modelį ir turi esminių trūkumų, galinčių apsunkinti regioninės savimonės puoselėjimą visuomenėje. Vienas iš esminių trūkumų yra tas, kad kai kuriuos RP planuojama priskirti ne tam etnografiniam regionui, kuriame jie yra: Žemaitijoje esantis Pagramančio RP priskiriamas Mažosios Lietuvos ST direkčiai, o Aukštaitijoje (tiksliau, Žiemgalos subregione) esantis Žagarės RP – Žemaitijos ST direkčiai. Kai kurie RP turi tarpregioninių požymių ir išsiskiria tarpregioniniu savitumu, tačiau Gairėse jie priskiriami tik vienam regionui, nors aprėpia jį ne didesne, bet mažesne dalimi: štai Pajūrio RP su visa žemaitiška Palanga priskirtas Mažosios Lietuvos ST direkčiai; Panemunių RP priskirtas Dzūkijos–Suvalkijos ST direkčiai, nors apima Nemuno pakrantes ne tik Šakių rajone, bet ir anapus Nemuno esančias žemaičių bei aukštaičių teritorijas, kur įsikūrusi dabartinė parko direkcija (Šilinėje prie Skirsnemunės); Kauno marių RP priskirtas Aukštaitijos ST direkčiai, nors didelė jo dalis yra suvalkiečių bei dzūkų teritorijose, kur yra dabartinė direkcija (Vaišvydavoje). Dviejų etnografinių regionų – Dzūkijos (Dainavos) ir Suvalkijos (Sūduvos) – suliejimas į vieną taip pat neabejotinai pakenktų regioninės savimonės puoselėjimui, reikėtų dviejų skirtingų RP direkčių (panaudojant Sūduvos pavadinimą). Prie trūkumų priskirtume ir tai, kad naujieji ST direkčių pavadinimai dubliuoja daugumos nacionalinių parkų (Aukštaitijos, Dzūkijos, Žemaitijos) direkčių pavadinimus, dėl to

visuomenėje gali kilti painiava, į kurią įstaigą reikėtų kreiptis. Taigi siūlomas pertvarkos modelis gerokai iškreipia etnografinių regionų teritorinės sąrangos suvokimą. Akivaizdu, kad Gairėse direkčių sustambinimas grindžiamas siekiu joms proporcingai padalinti RP kiekį, tačiau tai prasilenkia su regioniniu identitetu, kuris atsispindi kompleksinėse gamtos ir kultūros ypatybėse, suteikiančiose išskirtinumą konkrečiai teritorijai. Atkreipiame dėmesį, kad rengiant tokią esminę pertvarką svarbi ne tik parkų kultūrologų, kraštotvarkininkų ir kitų specialistų nuomonė, bet ir toje saugomoje teritorijoje gyvenančių žmonių nuomonė, kadangi Gairių pristatyme deklaruojamas siekis sukurti didesnę vertę vietos gyventojams, įtraukti juos į gamtos ir kultūros išteklių išsaugojimo procesus. Kiek mums yra žinoma, šiuo klausimu vietos gyventojų apklausa nebuvo vykdoma, o Lietuvos valstybinių parkų ir rezervatų asociacijos (toliau – LVPPRA) atlikta parkų darbuotojų apklausa parodė, kad net 70 proc. apklaustųjų nepritarė teiginiui, jog Gairėse priskirtas regionas yra optimalus ST funkcijoms įgyvendinti.

2. Išsamiau reikėtų aptarti Tarybai itin svarbų klausimą – etninės kultūros puoselėjimo RP teritorijose tęstinumą ir plėtrą, užtikrinant pakankamus žmogiškuosius išteklius šiems tikslams įgyvendinti. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. rugsėjo 29 d. nutarimu Nr. 789 patvirtinto Lietuvos teritorijų bendrojo plano skyriaus „Regionai 2030“ konkrečiuose sprendiniuose nustatyta: „393. Saugoti regionų kraštovaizdžio kultūrinę tapatybę regioninės reikšmės kultūros paveldo arealuose, vertybių ir jas supančios aplinkos visumos autentiškumą <...>; tradicinių etnografinių regionų kultūrinio kraštovaizdžio elementus; žemėnaudos, gyvensenos, kitų tradicijų tąsą. Įveiklinant kultūrinio kraštovaizdžio, kultūros paveldo generuojamą potencialą, prioritetą teikiamas projektams, siekiantiems kompleksinės regionų, etnografinių regionų ir arealų kultūros paveldo vertybių, regioninių kultūros kelių, turizmo ir rekreacinės infrastruktūros plėtrą“. 2021 m. gegužės mėnesį atnaujintuose regioninių parkų nuostatuose nurodyta, jog tarp svarbiausių RP direkčių veiklos tikslų yra propaguoti to etnografinio regiono, kur įkurta direkcija, etnokultūrinės tradicijas. Kultūros svarba įvardyta ir Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatyme apibrėžiant *kompleksinių saugomų teritorijų* sąvoką bei ST direkčių funkcijas, apimančias ne tik kraštovaizdžio, gamtos ir nekilnojamųjų kultūros vertybių išsaugojimą, bet ir švietėjiškų, kultūrinių renginių organizavimą, krašto materialios ir dvasinės kultūros paveldo propagavimą bei apsaugą.

Lietuva įgyvendina Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos nuostatas ir nuo 2017 m. formuoja Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą (toliau – NKP sąvadas), o prie to aktyviai prisideda ir RP direkcijos, konsultuodamos bendruomenių ir savivaldos kultūros įstaigas bei Lietuvos nacionalinį kultūros centrą (toliau – LNKC) rengiant paraiškas dėl vertybių įrašymo į NKP sąvadą (pvz., Kurtuvėnų RP direkcija 2017 m. konsultavo dėl vertybės „*Kurtuvėnų Užgavėnės*“; Kauno marių RP direkcija 2018 m. – dėl vertybės „*Dainos iš marių dugno. Užlietų Kauno rajono kaimų dainavimo tradicija*“). 2017–2021 m. bendradarbiavimo patirtis rodo, jog tik tose ST, kurių direkčių struktūroje yra kultūrologo, etnologo pareigybės, yra vykdomos kryptingos etninės kultūros ir su ja tiesiogiai susijusio NKP vertybių bei tradicijų išsaugojimo, stiprinimo, sklaidos ir plėtojimo veiklos, tampančios pavyzdžiu ir kitiems kultūros lauko specialistams, organizacijoms, institucijoms. Siekdamas užtikrinti tinkamą NKP išsaugojimą ir aktualizavimą šalies saugomose teritorijose, LNKC planuoja inicijuoti ilgalaikio bendradarbiavimo priemones dėl nuolatinio NKP sąvado papildymo saugomose teritorijose esančiomis NKP vertybėmis ir abipusės metodinės pagalbos teikimo.

Tačiau Gairėse nėra aiškiai apibrėžtas etninės kultūros puoselėjimo naujose direkcijose klausimas. Gairių pristatyme teigiama, kad šiuo metu RP direkcijose iš viso yra 8 kultūrologai,

tačiau iš tikrųjų etninės kultūros puoselėjimu užsiima ir kiti specialistai (pvz., istorikai, kraštotvarkininkai) ar net patys parko direktoriai, kurių dalis yra parko kūrėjai ir puikiai išmano jame esančių kultūrinių vertybių reikšmę. Nustatyti, kiek ir kokių kultūros specialistų reikėtų kuriant naujas ST direkcijas įmanoma tik įvertinus kiekvienos direkcijos teritorijoje esančių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir NKP reiškinių, tradicijų kiekį, iš to kylančių veiklų apimtį. Akivaizdu, kad numatomoje Dzūkijos–Suvalkijos ST direkcijoje, kuri kuruotų gausiomis etnokultūrinėmis vertybėmis pasižyminčius Dieveniškių, Neries, Aukštadvario, Nemuno kilpų, Panemunių, Metelių, Veisiejų ir Vištyčio RP bei Žuvinto BR, gali ir nepakakti 2–3 kultūrologų. Be to, atkreipiame dėmesį, kad nematerialaus ir materialaus kultūros paveldo apsauga reikalauja skirtingų kompetencijų ir pareigybių funkcijų. Gairių pristatyme pateiktas kultūrologų vykdomų funkcijų aprašas parengtas gana atmetinai, jo skyrelyje „Nematerialus kultūros paveldas“ įvardytos su nekilnojamuoju kultūros paveldu susietos funkcijos, neįtrauktas bendradarbiavimas su vietos bendruomenėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, kai tokia funkcija būtina siekiant puoselėti vietos tradicijas. Siūlome apibrėžiant pareigybes atskirai įvardyti dviejų rūšių kultūrologų – NKP (ar etninės kultūros) specialisto ir nekilnojamojo kultūros paveldo specialisto – funkcijas, jas susiejant su atitinkamomis kompetencijomis. Pabrėžtina, kad skirtingai negu kitų sričių specialistai (pvz., teisės, buhalterinės apskaitos, viešųjų pirkimų), kultūrologai ir ypač etninės kultūros specialistai negali atlikti visų savo funkcijų dirbdami nuotoliniu būdu – tik būdami ST areale, tiesiogiai bendraudami ir bendradarbiaudami su vietos bendruomenėmis, jie gali kaupti informaciją apie vietos tradicijas, rūpintis jų išsaugojimu, sklaida ir aktualizavimu, kultūrinio turizmo plėtra, rengti edukacinius ir kultūrinius renginius, atlikti kultūrinio paveldo reiškinių stebėseną.

Dėl kultūros puoselėjimo tęstinumo labai svarbi dirbančių vietoje ST darbuotojų nuomonė, todėl būtina atsižvelgti į LVPRA atliktą parkų darbuotojų apklausą, kuri parodė, kad tik 5 proc. pritaria teiginiui, jog siūloma pertvarka pagerins kultūros vertybių apsaugą, net 57 proc. tam nepritaria (likusieji neturi nuomonės). Svarbi LVPRA pateikta išvada, kad siūlomas modelis iš esmės keičia regioninių parkų steigimo koncepciją, kurioje aiškiai nustatytas glaudus ryšys tarp gamtos ir kultūros paveldo vertybių išsaugojimo ir visuomenės intereso jas pažinti, nes „siauriamos kompleksinių saugomų teritorijų funkcijos, minimizuojant kultūros paveldo apsaugą bei pritaikymą lankymui, kas žymiai sumažins saugomų teritorijų naudą visuomenei“.

3. Nerimą kelia Gairėse įvardytas užmojis atsisakyti savarankiškų lankytojų objektų, tarp jų ir etnokultūrinių (Etnografinės sodybos, Bitininkystės ir Drevinės bitininkystės muziejų) – juos planuojama antrajame pertvarkos etape perduoti savivaldybėms, koncesijai ar dar kažkam, kartu užsimeriant, kad būtent tai leis padidinti specialistų (ekologų, kraštotvarkininkų, kultūrologų) skaičių. Tačiau nėra pateikta jokios informacijos, ar šis klausimas jau suderintas su savivaldybėmis ir kitais galimais objektų perėmėjais, ar jie turi galimybes tuos objektus perimti, išlaikyti ir garantuoti veiklų tęstinumą bei plėtrą, ar bus pasirašomos kokios nors bendradarbiavimo sutartys ir išliks bendradarbiavimas su saugomų teritorijų specialistais. Jei šių objektų perdavimo mechanizmas neaiškus, kyla pavojus, kad tie didelėmis pastangomis sukurti lankytojų objektai gali likti be pakankamo finansavimo, dėmesio ir ilginiui sunykti.

4. Tarybai daug abejonių kelia ir reindžerio pareigybė, ypač jos pavadinimas. Valstybinė lietuvių kalbos komisija (toliau – VLKK) dar 2013 m. paskelbė savo išvadą, kad *reindžeris* – vengtina svetimybė, pateisinama kaip realijos pavadinimas užsienyje, labiausiai amerikietiška kontekste. VLKK Terminologijos pakomisė svarstė aplinkosaugininkų pasiūlytą apibrėžimą ir pateikė siūlymus vietoj reindžerio naudoti kitus lietuviškus terminus – *apeivis*, *saugūnas*,

priežiūrininkas, stebėtojas-konsultantas. Į šiuos svarstymus įsitraukė ir VLKK svetainės lankytojai. Daugumos jų nuomone, Lietuvos pareigūną reindžeriu vadinti netinka (išsamiau žr. <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/10596-reindzeris-girininkas-parko-priziuretojas-parko-apsauginis>). Taryba pritaria VLKK nuomonei ir atkreipia dėmesį, kad Gairėse pateiktas reindžerio pareigybės aprašas gerokai nutolsta nuo pirminio apibrėžimo – ši pareigybė iškeliamą net iki regioninio parko vadovo lygmens, priskiriant labai įvairias ir tarpusavyje sunkiai suderinamas funkcijas (tiek specialiąsias, tiek bendrąsias).

5. Gairių pristatyme nurodoma, kad su pertvarka susiję įstatymai bus įgyvendinami tik antrame jos įgyvendinimo etape, kai jau pirmame etape planuojama atlikti direkčių reorganizaciją ir poįstatyminių teisės aktų pakeitimus. Tai prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintam valdžios padalijimo principui, mūsų nuomone nuoseklus RP direkčių pertvarkos modelio įgyvendinimas įmanomas tik tuomet, kai pirma pakeičiama įstatyminė bazė, o tik po to ja vadovaujantis keičiama ST direkčių struktūra.

Taryba atkreipia dėmesį, kad pertvarkos poreikis grindžiamas tik darbo grupės atliktos vienos ST direkčių apklausos rezultatais, tuo tarpu kita ST direkčių apklausa, kurią atliko LVPRA, parodė visiškai priešingus rezultatus: net 78 proc. apklaustų darbuotojų mano, kad pertvarkos modelis parengtas netinkamai ir tik 5 proc. modeliui pritaria. Akivaizdu, kad rengiant Gairės vadovautasi iniciatyva „iš viršaus“ siekiant centralizacijos, tačiau Europos Sąjunga regioninėje politikoje akcentuoja kitus – decentralizacijos ir subsidiarumo – principus. Pripažįstama, kad decentralizacija užtikrina geresnį paslaugų teikimą vartotojams dėl disponavimo pirmine informacija būnant arčiau gyventojų, didesnę inovatyvių sprendimų tikimybę, mažesnius stebėsenos kaštus ir didesnę valdžios atskaitingumą gyventojams. Subsidiarumo principas užtikrina laisvą bendruomenių ir kitų smulkių subjektų veikimą, į kurių aukštesnio lygio valdžia gali įsikišti tik tuomet, jei šie nepajėgia veikti patys (išsamiau žr. 2016 m. Lietuvos laisvosios rinkos instituto atliktą tyrimą „Subsidiarumo principas: samprata ir kriterijai“). Abejonių kelia Gairių atitikimas valstybiniam interesui plėtoti regionus, stabdyti jų demografinį nykimą: kai kuriose atokesnėse vietovėse esantys RP per kelis veiklos dešimtmečius tapo reikšminga, o kai kur ir vienintele įstaiga, įgyvendinančia vietos gyventojams ir lankytojams svarbius kultūros plėtros projektus, direkcijose dirbantys žmonės vertinami kaip pagrindiniai apylinkių žinovai. Todėl manome, kad RP direkčių centralizacija gali turėti neigiamą efektą regionų raidai ir patrauklumui.

Atkreipiame dėmesį, kad pagarsinant Gairės nėra pateikta jokių išsamesnių, gilesnių tyrimų ir statistikos, įrodančios dabartinę neigiamą RP būklę ir būtinybę ją keisti, o siūlomam naujam modeliui trūksta aiškių vertinimo kriterijų ir rodiklių, kuriais remiantis būtų įvertinta pertvarkos kuriama vertė šalies visuomenei ir vietos gyventojams. Todėl Taryba siūlo atlikti išsamesnius tyrimus dėl pertvarkos poreikio ir iš esmės tobulinti jos modelį įvertinant įgyvendinimo pasekmes, o jei ir toliau bus vadovaujamosi siekiu stambinti ST direkčias etnografinių regionų pagrindu, būtina užtikrinti naujo modelio suderinamumą su etnografinių regionų savitumo išsaugojimu.

Tarybos pirmininkė

Dalia Urbanavičienė

A. Daraškevičienė, +370 605 90120, audrone.daraskeviciene@ekgt.lt